

A71

APAR PATRU NUMERE PE AN

A R H I V A

PENTRU ȘTIINȚA ȘI REFORMA SOCIALĂ

ORGAN AL
INSTITUTULUI
SOCIAL ROMÂN
DIRECTOR D. GUSTI

22500

ANUL X

NUMERELE 1—4

1932

VOLUM TIPĂRIT CU AJUTORUL
FUNDAȚIEI ROCKEFELLER

MANIFESTĂRI ECONOMICE

INDUSTRIA MORĂRITULUI
LA RUNCU

DE ADRIAN G. NEGREA

CUPRINSUL: 1. *Introducere.* 2. *Condițiile morăritului la Runcu; factorii biologici, cosmici, istorici și psihici.* 3. *Morfologia și tehnica morii.* 4. *Organizarea morăritului.* 5. *Manifestările economice.* 6. *Manifestările juridice.* 7. *Caracterizarea și tendințele actuale ale morăritului la Runcu.*

I.

DIN ANSAMBLUL manifestărilor, care constituie viața economică a unui sat, studiul de față nu se referă decât la ramura de activitate industrială.

Aceasta, la rândul său, înglobează alte categorii care pot varia în număr, după structura socială mai simplă sau mai complexă a satului.

În Runcu, posibilitățile naturale fiind variate, a luat naștere o activitate economică multiplă și diferențiată (1).

Este suficient să amintesc așezarea sa geografică, atât de priincioasă încât se pot dezvoltă deopotrivă trei categorii economice diferite: de șes, de deal, de munte.

De pildă, alături de agricultură, găsim desfășurându-se pomicultura cu industria țuicii și a vinului, industria pietrei de var, păstorit, vânat, exploatarea forestiere, etc. Se mai adaugă la aceasta un alt ordin de industrii, acestea favorizate de forța motrice a apelor ce străbat Runcu: morăritul, pivele și joagărul. Ne mărginim deocamdată la cercetarea morăritului, urmând a reveni ulterior asupra celorlalte.

Moara și morăritul constituie o industrie ce corespunde unei nevoi fundamentale de alimentație. Ea servește la transformarea cerealelor obținute prin cultură, în făină, proprie a înlesni hrana.

Corespunzând unei nevoi prime, în ordine biologică, această operă, printr-o explicabilă coincidență, a apărut timpuriu și în ordine cronologică.

« Forța motrice a vântului și a râurilor, spune Charles Gide, a fost întrebuințată întotdeauna pentru transport, dar până în timpurile din urmă, nu primise altă aplicație industrială, decât de a întoarce aripele și roțile morilor de vânt sau de apă. Moara de apă, care datează din cei dintâi secolii ai erei creștine, marchează data invenției celei dintâi mașini propriu zise, în sensul de forță naturală aservită producției.

(1) O privire generală și o caracterizare a vieții economice sătești din Runcu a fost făcută într'un referat ce se va transforma ulterior într'un studiu morfologic, de Dl. Mircea Vulcănescu, șeful echipei economice.

Și invenția morii de apă a fost celebrată în versuri lirice, adesea citate, de un poet grec de antologii, Antiparos». (Economie politică, trad. Alesianu, p. 102).

În viața socială a unui sat, în două feluri putem privi și deci cercetă industria morăritului.

În primul rând, ca o sursă de venituri anexe, în unitatea de producție și consumație a gospodăriei.

În al doilea rând, ca o formă generală de manifestare economică, autonomă a satului, constituind o unitate complet degajată de gospodărie.

Sub primul aspect, ea formează un capitol din studiul gospodăriei, căreia îi aparține, figurând totodată cu valoarea exprimată în cifre și la bugetul familiei.

În studiul nostru, moara este privită ca o formă de activitate economică sătească. Mai înainte însă, un cuvânt asupra titulaturii.

Industria morăritului este un termen cam pretențios. Pretențios dacă avem în vedere rezultatele sale economice și impropriu, dacă nu facem câteva rezerve asupra caracterului și integrării ei în structura economică a unității sociale, care este satul.

O primă și mare rezervă este următoarea: nu trebuie să se vadă în morăritul de care este vorba, întreprinderi strict capitaliste, organizate după sistemul complicat al acestora.

După cum rezultă din cele ce vor urma, în cazul satului Runc, e vorba de un număr de mori depășind, e drept, pe cel obișnuit, funcționând temporar în condiții speciale, dintre care, în primul rând, vine dependența de gospodărie și organizația ei rudimentară.

În consecință, pentru o mai justă denumire a acestor întreprinderi, trebuie să alăturăm și calificativul «sătesc», numindu-le industria sătească a morăritului. Prin aceasta s'a făcut dela început o distincție, care, dealtfel, putea să reiasă și din expunere.

2. Care sunt condițiile în virtutea cărora industria morăritului își are ființa în satul Runcu?

În primul rând vin factorii de ordin biologic, în strânsă legătură cu modul de alimentare al sateanului. El nu cumpără pâinea făcută de-a gata de un brutar, din făină măcinată și cumpărată de acesta dela morile industriale.

Săteanul își face pâinea sau mălaiul în casă, din făina obținută prin măcinarea cerealelor sale la morile din sat.

El macină făina odată, spre a-i ajunge timp îndelungat și aceasta, de o anumită calitate. Căci, dacă locuitorii ar consuma bobul numai zdrobit, n'ar fi nevoie de moară, ci de râșniță. Iar dacă cerințele alimentare din prezent ar crește în ființă, desigur că moara aceasta ar dispărea, fiind înlocuită de una care să dea un produs perfecționat. Totuș nu-i suficient numai acest factor.

Când se vorbește de marile industrii, economiștii obișnuiesc să distingă: industrii dezvoltate în legătură cu nevoile consumatorilor, industrii dezvoltate în legătură cu posibilitatea mâinii de lucru, adică munca, și industrii dezvoltate în legătură cu împrejurările naturale favorabile.

Primul factor, nevoia biologică de alimentare, pe care am discutat-o, are caracter de generalitate. Ea explică necesitatea existenței unei industrii de

transformare a cerealelor, nu însă și formele diferite pe care aceasta le-a luat în decursul timpului, sub influența altor împrejurări.

Fiindcă tot unei nevoi alimentare corespunde și moara de foc, mânăta de forță expansivă a aburului și moara de vânt și moara de apă, deși constituiesc tipuri și categorii istorice, deosebite.

Plasată apoi în viața economică a marilor orașe, alta este înfățișarea industriei morăritului, față de cea dezvoltată într'un sat.

În ce privește Runcu, factorul natural are preeminență. Ne-o explică aceasta numărul mare al morilor. În adevăr, nevoile de consumație ale sătenilor sunt constante din punct de vedere al cantității de alimentare. E o anumită cantitate de făină, pe care o consumă zilnic sau anual, fiecare gospodărie, al cărei număr de membri este limitat. Satul însuși nu este supus fluctuațiilor demografice, neavând loc aci creșterea și descreșterea numărului populației, ca în orașe, spre exemplu.

Această cantitate de făină, fixă, pentru alimentarea unui sat sau mai multora, o poate furniza o singură întreprindere bine organizată. La Cornova (Orheiu), spre pildă, moara lui Filimon Clenk, satisface singură trei, patru sate.

Totuși la Runcu morile sunt numeroase și tind încă să se înmulțească cu toate greutatea fiscală pe care le au de întâmpinat și cu toate că nevoile alimentare sunt constante, și aceasta datorită în primul rând acestui factor și în al doilea rând celor de natură psihică și istorică.

Factorii naturali, elementele pe care natura le pune la dispoziția omului, spre a le utiliza cu mai mare sau mai mică ușurință, în scopul îndeplinirii nevoilor sale, poartă denumirea în sistemul de sociologie, pe baza căruia lucrăm, de cadru cosmic.

La Runcu am spus că acești factori sunt în abundență și utilizarea lor nu implică nici prea mare efort, nici prea mari investiții.

Consecința este înflorirea unei industrii, care dacă nu strălucește prin dezvoltare grandioasă și rentabilitate, rudimentară cum este, aduce însemnate servicii omului.

Cari sunt acești factori? Răspunsul implică ideea mai generală a mijloacelor cunoscute cu ajutorul cărora se obține într'un grup social articolul de consumație: făina.

Sub forma cea mai rudimentară și primitivă, au existat și se mai întâlnesc pe alocuri « râșnițele ».

Acestea sunt alcătuite într'un mod simplist, din două pietre suprapuse pe un pedestal. Cea dedesubt stă fixă, iar cea suprapusă este mișcată circular cu mâna, într'un lemn subțire, fixat după un anumit mecanism într'o scobitură săpată în marginea pietrei.

Modul acesta rudimentar aproape a dispărut. O formă mai înaintată a mijloacelor de transformare a cerealelor în făină, o constituie morile.

Din punct de vedere al forțelor motrice, se deosebesc morile de vânt, de apă, de foc.

Morile de vânt sunt cele mai simple, în ce privește construcția și modul mecanic de funcționare. Se înfiripă acolo unde apa lipsește, iar vântul prezintă oarecare regularitate.

Din regiunile cercetate de asociația monografică, Basarabia este aceea în care acest fel de mori este mai comun.

Nu lipsesc din sate morile de foc. Condițiile în care se dezvoltă acestea sunt însă mult mai complexe. Odată cu ele, industria morăritului devine autonomă, iar moara dobândește caracterul de unitate socială. Este cazul morii Clenk din Cornova, despre care ne vom ocupa cu alt prilej. La Runcu, funcționarea și dezvoltarea morilor se face numai cu ajutorul forței motrice a apei, isvorită din muntele apropiat.

Trei ape străbat satul: Jaleșul, Vâlceaia și Sohodolul. Morile sunt așezate numai pe două din ele: Jaleșul și Vâlceaia. Dece numai pe ele și nu și pe cealaltă apă, Sohodolul? Fiindcă numai cele două dintâi au un debit de apă care rămâne aproape constant în tot timpul anului, scăzând puțin numai vara. Sohodolul, din contră, fiind alimentat de pâraie, are, când o cantitate prea mare în timpul ploilor, provocând și revărsări, când una prea mică, în timpul verii. Atunci, din cauza căldurii prea mari, apele seacă cu desăvârșire. Am menționat că puterea motrică a celor două ape a fost utilizată și pentru instalația ferăstraelor și pivelor, putând înlesni nașterea și a altor întreprinderi. Ferăstraiele sau joagărele sunt în număr mult mai mic decât morile; deasemeni pivele. Faptul că atât ele cât și morile n'au luat o dezvoltare mai mare, cu toate că nu lipsește nici unul din factorii de producție, își are explicația independentă, și anume: lipsa unei piețe cu cerere mare, sau unui câmp de activitate mai larg. Apa este, după cum am spus, în abundență și ar putea avea întrebuințările cele mai felurite. Insușirile ei pot avea, față de nevoile omului, o împătrită întrebuințare: pentru băut, transport, irigație și forță motrică. Nu lipsește nici una din aceste întrebuințări ale apei la Runcu. Cu ea se transportă lemnele din munte, făcându-se exploatarea pădurilor mai ușor. Irigația dă naștere la fapte de ordin economic, juridic, administrativ, din cele mai interesante. Se găsesc la dosarele respective fișe și un întreg material de studiu.

Un alt factor care condiționează existența morăritului la Runcu este cel de ordin istoric. În acest sat morăritul este de dată foarte veche și e înrădăcinat în ocupațiile sătenilor. Cele mai multe întreprinderi sunt moștenite, iar instalațiile actuale durează de mult timp. « Felul acesta de mori, spune săteanul I. A. Cănavoiu, e demult, de când s'a pomenit Runcu ». (Fișa Samarineanu). O bună parte din clădiri datează de pe la 1860, când însă nu au fost construite din nou, ci refăcute. Eră aci un centru important pentru satele vecine.

Asupra stării din trecut a industriei morăritului se mai poate face încă o ipoteză, bogată în consecințe.

Satul Runcu e compus dintr'un foarte mare număr de neamuri. Dintre acestea foarte puține înglobează un număr mai mare de familii care să le justifice vechimea așezării de baștină. Aceasta a îndreptățit pe cercetătorii monografici să tragă concluzia formației pe cale de imigrări a satului.

Toate neamurile mici sunt venite aci de dată recentă. A fost o vreme când Runcu număra foarte puțini locuitori descendenți ai unor autori comuni și uniți prin legături de rudenie. Presărate ici și colo în ulițele satului, poate că cele mai multe familii își aveau și acest instrument de măcinat pentru nevoile lor și ale vecinilor.

Și puteau s'o facă fiindcă toate elementele erau la îndemână și toate împrejurările erau favorabile. Și pietre și lemn și apă, ofereă muntele.

Greutăți fiscale nu erau, iar cunoștințe speciale nu se cereau pentru o atare instalație. Eră aceeaș mentalitate pe care o întâlnim și astăzi: de a nu recurge la vecini când puteau aveă moara lor proprie.

Și cu aceasta trecem la ultima categorie de factori condiționanți, factorii psihici.

În fișele dela dosar revin des declarațiile proprietarilor de mori cu randamentul mic: « țin moară ca să macin pentru mine. Nu vreau să dau vamă vecinului ».

Ba, unul dintre dâșii, David Popescu, face și un calcul în care caută a dovedi că este în avantaj ținând moara chiar numai pentru nevoile sale, să facă făină cum îi place. Acest fapt de psihologie economică se unește cu sentimentul tradiției dând o puternică armătură în sprijinul acestei organizații economice sătești.

Prin faptul că a moștenit dela părinții străbuni un bun economic, omul îl păstrează pentru acest simplu motiv. Preferă să țină în neactivitate, fără a obține un venit după urmă-i, decât să distrugă un obiect luat ca moștenire. Preferă chiar să plătească taxe fiscale exorbitante, impozite ruinătoare și totuș să păstreze moara. Procedând astfel, el cruță un sentiment dureros: ființa trecutului, de care este pătruns. « Nu vreau să o distrug, spune V. Z. Popescu, fiindcă m'am învățat cu ea ». Aceeaș declarație o face I. I. Lepăduș: « Am moștenit-o și m'am învățat cu ea ». Rezultă de aci și legătura intimă dintre om și obiectele care-i aparțin, cu atât mai mult cu cât reprezintă o valoare spirituală dobândită prin tradiție.

3. Metoda de studiu, utilizată în cercetările monografice, pune bază în primul rând pe observații. Cu ajutorul observației se poate face apoi generalizarea prin inducție. Pentru a trage o concluzie valabilă asupra unui fenomen, trebuie studiate toate exemplarele aceluiaș gen. Așa de pildă, în cazul morilor nu ne-am mărginit la observarea unei singure întreprinderi, ci am studiat toate instalațiile până la epuizare. Din aceasta s'a putut desprinde o constatare de ordin general: toate morile din Runcu sunt construite și organizate în acelaș fel. Este un tip uniform care predomină în întreg satul. Variațiile individuale dela caz la caz sunt aproape neînsemnate, încât descrierea unui singur exemplar este valabilă pentru toate celelalte. Modul cum este constituită și funcționează o moară de apă, este simplu(1).

Există în primul rând lucrările de captare a apei, eruga. Dela oarecare depărtare de clădirea morii, se abate apa sau i se strâmtează albia de curgere, prin îndiguire. În felul acesta volumul său crește, nefiind prea risipit în suprafață. Indiguirea se face cu pari puternici și blane de lemn întărite cu un mal de pământ la margini.

Cam la doi metri depărtare de clădire, începe o scobitură adâncă, ce se continuă și sub moară. Aci se plasează oblic « scocul », pe care se face căderea apei dela înălțime, prin alunecare. Scocul este așezat pe două « tălpi »: una la capătul de sus și alta la capătul de jos spre « iaz ». Partea de sus se mai numește « capul iazului sau gura scocului ». Apa curge în scoc.

(1) Descrierea tehnică ce urmează este făcută pe baza fișelor monografistului I. Samarineanu.

La intrarea apei în scoc se află o « stavilă », cu ajutorul căreia se pune în mișcare sau se oprește moara, după cum e ridicată și lasă apa să curgă, sau este așezată, împiedecând-o.

Corpul morii la rândul-i este alcătuit din mai multe părți. Un prim element important este « ciutura, sau roata » morii. Ciutura are împrejur înfipite un număr variabil de « aripi » (obișnuit 16), așezate într'un « val » de gorun sau de anin. Acestea sunt lucrate de meșteri din satul apropiat, Stroești. De ciutură se prinde « fusul ». Din fusul morii iese un fier lung, care se leagă cu « parparița », piese de legătură, care intră în scobiturile « alergătoare ». Ciutura se sprijină, este așezată într'o crăcană de lemn. Peste crăcană este pusă « broșaca » de piatră, care are un « crov » mititel. În capul fusului ciuturii este o piatră așezată ca un ou de găină, « călcâiul » morii. Fusul pune în mișcare pietrele în număr de două, suprapuse: una « alergătoare », care umblă, iar alta « zăcătoare », care stă fixă.

Clădirea morii e construită din lemn și acoperită cu șindrilă. Intrebuințarea lemnului la construcție se explică prin aceea că este mai flexibil la zguduirile la care este supusă continuu moara, datorită mișcării. Pietrele de moară se procurau odinioară chiar din muntele satului. S'a constatat însă că compoziția lor nu eră destul de rezistentă și de aceea s'a renunțat a le mai întrebuința. Acum se cumpără dintr'un sat apropiat, Sohodol, cu prețul de 7—8.000 lei perechea. Pentru o bună funcționare, piatra suprapusă, « alergătoare », are puțină abatere într'o parte, ca să poată svârli făina prin gaura « făinarului ». Operația de potrivire se face cu ajutorul « ridicătorilor ». Alături de acestea mai trebuiesc enumerate și celelalte piese: « răsboiul morii » cu « coșul » sau « postăvița », în care se așează boabele, « titirezul » care bate în piatra alergătoare, spre a face să cadă boabele din postăviță în « grinjeul » morii. « Răsucitorul » în legătură cu postăvița pentru a potrivi curgerea boabelor, « ocolii » de lemn așezați împrejurul pietrelor spre a nu se risipi făina în lături, « făinarii » prin care trece făina ce cade în ladă, de unde este apoi ridicată.

Cum funcționează moara?

Odată descrise piesele componente ale morii și modul cum se angrenează static, e ușor de imaginat cum se produce mișcarea. Informatorul Grigore Loghie o explică astfel: întâi se slobod câteva boabe în « grânjeu » (interiorul pietrelor), pe urmă se saltă pietrele și apoi se saltă stavila. Apa alunecând pe scoc, bate în aripele ciuturii, pe care o pune în mișcare. Prin intermediul fusului, se pun în mișcare alergătoarele. Oprirea se face punându-se stavila în scoc și trăgându-se penele înapoi. Așa dar, punerea în mișcare a morii, funcționarea ei nereclamând cunoștințe speciale, oficiul de morar îl poate face oricine și fără o pregătire tehnică anterioară. I. A. Cănașoiu precizează astfel cunoștințele tehnice pe care trebuie să le aibă un morar: « Să știe să ferece, s'o așeze, s'o ridice (moara), ca să iese făina bună » (fișe de I. Samarineanu).

În ce privește reparația, pe aceasta o fac meșterii angajați special, după natura stricăciunilor. Cele mai obișnuite stricăciuni în decursul anului sunt acestea: cad aripele dela ciuturi, se sparg scocurile și iazul, se rod pietrele din care cauză trebuiesc ferecate. Fecarea se face la o săptămână sau două, după cum « umblă »

de mult (cam la o sută bănciori măcinați). Dintre cereale, grâul strică mai mult piatra, fiindcă moara vine atunci mai așezată.

Capacitatea de producție a morii este în funcție de structura și de debitul apei. Din punct de vedere al structurii, trebuie menționat că sunt clădiri care au sub acoperișul lor o singură alergătoare, iar altele care au câte trei, patru alergătoare (fuse). În acest caz sunt atâtea mori, câte perechi de pietre, fuse sau alergătoare sunt. Această distincție este de acord și cu modul de a vedea al sătenilor. Pentru aceștia moara propriu zisă, înseamnă o pereche de pietre, un fus, o alergătoare, cu toate că și clădirea întreagă poartă acest nume comun. În acest înțeles, sub acelaș acoperiș găsim mai multe mori. Importanța acestei distincții o vom vedea atunci când ne vom ocupa de forma juridică de folosință a morii. Deocamdată, numărul mai mare sau mai mic al fuselor, ne interesează din punctul de vedere al funcționării, în raport cu forța motrică a apei. « Când apa seacă, măcinăm mai puțin », spune Grigore Loghie. « Vara, cum e acum, e tocmai bună pentru două alergătoare. Iarna e apă ca de cinci alergătoare ». Debitul apei are influență, deci, asupra numărului mai mare sau mai mic de alergătoare, care pot funcționa. Modul de construcție și calitatea elementelor componente duc la o diferențiere în ce privește capacitatea de producție. Ea variază între unu și trei dublodecalitri pe oră. Maximum îl atinge moara lui C. D. Negrea, cu o capacitate de trei și jumătate dublodecalitri. Explicația stă în aceea că ea se deosebește de celelalte, având mișcarea transformată prin transmisiune. Are 105 învârtituri pe minut la debit de apă scăzut și 120 la debit normal. Toate celelalte mori au o capacitate cu mult mai mică, începând dela un dublodecalitru pe oră. Dealtfel, aceasta este o socoteală pe care morarii n'o fac. Dar nu numai calculul capacității de producție nu-l fac ei, ci nici pe acel al producției de fapt zilnice.

Și nu fac aceasta, fiindcă mulțimea morilor face ca să se împartă și să se împuțineze clienții. Micșorându-se numărul acestora, morile nu pot funcționa continuu, calculul producției de fapt nu se poate face din două motive: inegalitatea de mers a pietrelor ca număr și lipsa de apreciere a timpului. Datele culese sunt din această cauză inutilizabile. Astfel, Gr. Loghie, spune că moara sa compusă din trei alergătoare are o producție de fapt de 20 băncioare la zi sau 500 lunar.

Această cantitate se obține utilizându-se când toate pietrele, în momente de aglomerație, când una singură în momente de răgaz. Și tot astfel în ce privește numărul orelor, fiindcă nu există nici aici regularitate. O pornesc — zice Gr. Loghie — din luminatul zilei până în apus de soare. Când vine cineva, macin și noaptea. Vine cineva cu o traistă de măcinat, vin de acasă, o macin, încui moara și plec iar acasă » (fișa de I. Samarineanu).

Acelaș criteriu empiric îl utilizează ei și atunci când fac aprecierea calitativă a produselor. Ca să iasă făina bună — spune I. A. Cănavoiu, — trebuie să așez moara bine, dela coș să curgă potrivit, cât cunoaște că poate moara să macine.

Cum se cunoaște că e moale?

— « La mână. Când curge în ladă se încearcă la mână și atunci se vede dacă e făină bună sau nu ». Calitățile de făină ce se pot obține sunt: a) bună, b) mai moale și c) mijlocie.

«Vara, continuă el, oamenii cer făina mai aspră că-i mai cu spor la mâncare. Dacă-i făina mai aspră mălaiul vine mai cu spor la mâncare. Iarna îl vor mai moale din cauză că oamenii au dela ei și caută să-l facă mai bun.

Se macină mai repede când e făina mai aspră pentru că sunt pietrele mai sălitate și merg mai repede» (fișe de I. Samarineanu).

Din cantitățile de cereale care s'au măcinat la Runcu, porumbul vine în primul rând ca mărime într-o proporție destul de ridicată față de grâu.

Din 20 de bănciori pe cari îi macină zilnic moara lui Gr. Loghie, abia 3 sunt de grâu, restul fiind porumb. Aceasta dovedește că în consumul alimentar al locuitorilor din Runcu și al satelor din împrejur, mălaiul predomină.

4. Structura simplă a morii, din punct de vedere material, se înțelege că nu va putea duce decât la o organizare corespunzătoare.

Înțelegem prin organizare modul cum sunt concentrate și administrate de oameni bunurile prin muncă sistematică. Neavând o alcătuire tehnică prea complicată pentru a reclama multă muncă și cunoștințe speciale, moara de apă din Runcu poate fi condusă cu personal redus. Atât de redus încât pentru supravegherea și îngrijirea ei e de ajuns un om. E ceea ce ne confirmă și Gr. Gr. Loghie: «un om este de ajuns pentru toate». În cele mai multe cazuri, grija ei o are proprietarul însuși.

Atunci când acesta are alte preocupări, îndreptându-și activitatea în altă parte, locul său îl ține soția, un fiu sau o fiică mai mare.

Câțiva proprietari de mori ale căror afaceri sunt mai mari și cari în plus mai au și alte îndeletniciri, își angajază câte un morar, îngrijitor, plătit.

Aceia care n'au îngrijitori sunt plasate de obicei în apropierea locuinței proprietarilor, pentru a observa sau a fi repede anunțat când vine clientul. Moara lui Gr. Loghie e așezată cam la 50—60 metri departe de casă.

«Nevasta — spune el — vine, potrivește făina și ia vamă când nu sunt eu».

V. V. Z. Popescu, are morar pe fiul său și în felul acesta sunt cele mai multe mori. Din 32 de proprietari, abia 6 sunt cu salariați. Aceasta nu denotă totuși o schimbare de vreo însemnătate economică. Unii dintre aceia cari stăpânesc moara nu-i pot consacra timpul necesar și nici n'au membrii necesari pentru a-i pune în loc, fiind absorbiți în alte ocupații. «Mai am și alte treburi — spune I. A. Cănașvoiu — cu munca câmpului, cu creșterea de vite, îngrășăminte de porci și de aceea am pus îngrijitor pe D. Munteanu din Arcani». Făcând din moară o ocupație secundară, proprietarul morii e silit să-și angajeze un îngrijitor.

Aceasta nu atrage, după cum am spus, caracterul capitalist al morii.

Moara rămâne mai departe atașată la gospodărie. De obicei, în situația de morar se angajază oameni mediocri, cari n'au reușit să-și valorifice forțele în alte activități, bătrâni sau din aceia cari nu-și ocupă tot timpul în gospodărie proprie. Morarului nu i se cer cunoștințe tehnice deoarece, după cum am văzut, nu-s necesare. Singurele însușiri — acestea mai mult de ordin moral — pe care le cere Cănașvoiu sunt: «să fie cinstit, să nu-i răpească din vamă și să dea la străini, să se poarte bine cu oamenii ca să nu fugă dela moară, să nu fure din vama ce ia și nici să nu ia mai mult din ce i s'a spus de stăpân».

Dece numai atât?

« Fiindcă — spune el — noi venim zilnic și controlăm îngrijitorul cum să ia vamă, ce mai e pe la moară, cât a mers moara, cât a măcinat, câtă vamă a luat, ce se mai strică la moară ».

Organizate în acest mod uniform, morile din Runcu sunt presărate pe cele două ape amintite într'un mod care scoate în evidență lipsa de plan și de calcul economic, o dovadă în plus că ele s'au născut spontan, în mod natural, fără altă considerație decât necesitățile domestice.

În satul Runcu există în total 13 clădiri de mori, înglobând în total 32 alergătoare. Pentru cele 32 alergătoare, sunt 32 de proprietari. Faptul că numărul morilor coincide cu al proprietarilor e doar întâmplător. Nu trebuie să se creadă că fiecare proprietar are câte o alergătoare, fiindcă în realitate sunt unii cari stăpânesc câte 2—3 fuse, iar alții cari stăpânesc drepturi abstracte sub formă de folosință destul de mici. Unii figurează ca proprietari în mai multe instalații.

Din cele 13 instalații în total:

2 au câte 1 alergătoare.

7 » » 2 »

1 » » 3 »

3 » » 4 »

În cele mai multe clădiri predomină sistemul coproprietății asupra pietrelor. Unii stăpânesc instalații întregi, ca: Albulescu, C. D. Negrea și Căpitănescu, iar alții câte o alergătoare dintr'o instalație sau o parte din ea.

Situația generală se prezintă astfel:

Stăpânind	4	alergătoare	1 persoană.
»	3	»	1 »
»	2	»	3 »
»	1	»	6 »
»	7/8	»	1 »
»	3/4	»	3 »
»	2/3	»	1 »
»	4/7	»	1 »
»	1/2	»	4 »
»	3/7	»	1 »
»	1/3	»	5 »
»	1/4	»	3 »
»	1/8	»	1 »
»	28,6%	»	1 »
»	35,7%	»	2 »

Ne mărginim să arătăm aici modul de stăpânire ca un element static ce intră în structura morii. Exercițiul drepturilor, modul viu de folosință, le vom examina cu ocazia manifestărilor juridice ale morăritului.

Spațial, pe cursul celor două ape amintite, morile din Runcu se plasează după indicația numerelor astfel:

Pe Jaleș, la Nr. 216, 220, 276, 277, 285, și 321.

Pe Vâlcea, la Nr. 169, 182, 195, 201, 204, 353 și 358.

Distribuția indicată de numere dovedește afirmarea că așezarea nu s'a făcut ținându-se seama de vadul comercial.

5. Descrierea pe care am făcut-o morilor din Runcu, până acum a avut ca scop să surprindă caracterele comune ale acestei industrii într'o privire de ansamblu.

Aceasta însă nu trebuie să ne facă să credem că ar exista în mod independent, autonom. În realitate lucrurile stau altfel. Afară de moara lui C. D. Negrea, care întrunește toate elementele unei întreprinderi capitaliste, celelalte mori din Runcu sunt activități ce constituiesc izvoare de venituri anexe în gospodărie. Nici unul din proprietarii de mori nu face numai morărit. Ar riscă să moară de foame, fiindcă aceasta nu procură venitul necesar pentru hrana familiei și în afară de aceasta s'ar dedica unei activități nesigure, expuse tuturor riscurilor.

Varietatea factorilor naturali, dificultatea de a-și trage toate sursele de existență dintr'o singură ocupație, silește pe locuitorii din Runcu la o activitate multiplă în domenii diverse.

E delă sine înțeles că utilizând toți același sistem nu se poate ajunge la diferențierea profesională datorită diviziunii muncii. Specializarea fiind înlăturată toți fac de toate și în mod fragmentar. Rezultatul economic al tuturor activităților se varsă în gospodărie care rămâne celula satească și centrul activității grupului pe care îl închide. Și moara are aceeași însușire de ocupație anexă. Mai mult.

Nici un proprietar nu încetează a o privi în primul rând ca un instrument al industriei domestice destinat să satisfacă în special nevoile casei și numai apoi ca un mijloc de venituri, ca o întreprindere anexă.

Psihologia aceasta economică rezultă aproape din toate declarațiile proprietarilor precum și din regimul de favoare de care se bucură rudele, vecinii.

Am arătat mai sus cum David Popescu declară că ține moara mai mult pentru el, să facă făina cum îi place și să nu dea la alții 100 căpețe drept vamă, ceea ce ar face vreo 400 lei, plus timpul cheltuit.

Așa pe el îl costă vreo 350 lei partea lui.

« Mai macină și rudele, vecinii cărora nu le iau vamă, căci așa s'a obișnuit ». Iar

I. I. Lăpăduș dela moara Hotobocilor e și mai categoric:

« Neamurile macină fără vamă că ne vine rândul și nouă să le cerem și lor câte ceva. La noi nu se ține socoteală ca la oraș ».

Că nu urmăresc o activitate economică pur speculativă se poate vedea și din această declarație a lui V. V. Z. Popescu. Întrebat asupra avantajilor economice pe care le are depe urma morii, el răspunde: « Mai vine un om și ia 1 căpeț de boabe care ajunge o zi. Vine când nu știi și te nimere atunci când n'ai mălai ».

Așa dar, numai față de străini se are în vedere un câștig și acesta cu caracter aleatoriu. Operația economică pe care o face constă în a pune la dispoziția celor ce vor să macine grăunțele de porumb sau de grâu, instrumentul transformator, moara. În schimbul acestei întrebuințări și a serviciilor ce se leagă de ea, morarul

primește o contraprestație. În mod obișnuit la Runcu, aceasta se face în natură și trebuie să adăugăm, fără vreun criteriu precis.

Vămuitul este într-o situație nu prea clară prin variabilitatea sa dela o moară la alta. Gr. Loghie a cărui moară are o rentabilitate mai mare spune că ia un « căpeț » (1.100 grame grăunțe) la 3 bănciori, (1 băncior = 12 căpețe), că unii, ar lua un căpeț la un băncior, din care cauză lumea nu se duce la ei. N. M. Albulescu utilizează un alt criteriu: un căpeț pentru o povară. Iar povara poate fi între 1—4 bănciori.

Sub altă formă e o încurajare a măcinatului în cantități mai mari.

Adevărul pare a fi de partea lui Cănașvoiu, care declară că la 20—21 bănciori îi revine vamă un băncior, ceea ce înseamnă un căpeț la 2 bănciori.

Vama se ia în natură sub forme de boabe sau de făină și niciodată în bani.

Explicația constă în aceea că proprietarii de mori nefăcând agricultură întinsă (nici pământul nu permite), întrebuințează cerealele luate de vamă pentru consumația propriei lor gospodării. Atunci când n'o folosește pentru alimentație îi găsește o destinație de întrebuințare indirectă, aceluiaș scop al alimentării, îngrășând porci sau pasări.

O industrie oarecare, oricare ar fi natura produselor sale își are o piață de desfacere a produselor, un câmp de activitate al operațiilor. În cercetările făcute la Runcu s'au găsit industrii a căror piață de desfacere a produselor iau proporții naționale. Așa este varul și într-o mai mică măsură țuica. Morăritul are o piață care abia înglobează 2—3 sate dimprejur: Dobrița, Bălta cu Bălțișoara și Valea-Mare. Explicația e simplă: apele Jaleșului înglobând mai jos și Vâlceaua, curgând la vale, străbat, începând cu Arcanii o mulțime de sate. Dar toate acestea și-au făcut instalațiile lor care pot îndeplini și cerințele economice ale satelor dimprejur.

Faptul că mai sunt și alte sate care macină la morile din Runcu a dat naștere la un fenomen important de rentă comercială. Astfel din cele 13 clădiri de mori cu 32 proprietari, abia patru din ele au producție anuală de peste o sută de bănciori. Și acestea în ordinea mărimii lor sunt: Grigore Loghie cu 240 bănciori, C. D. Negrea cu 180 bănciori, D. Lepăduș cu 150 bănciori și N. M. Albulescu cu 144 bănciori. Dar tocmai acestea sunt morile așezate la extremitățile Runcului spre satele vecine care macină aci. Astfel, la extremitatea răsăriteană a satului Runcu, înspre Dobrița se află morile lui C. D. Negrea și Grigore Loghie, iar la extremitatea apuseană înspre Bălta, Bălțișoara și Satu-Mare, morile lui N. M. Albulescu și D. Lepăduș. E firesc, ca venind la Runcu, locuitorii din aceste sate să se oprească la morile mai apropiate de drumul lor. Și pentru a împiedică aglomerația care ar duce la pierderea unei părți din clienți, proprietarii acestor mori au înmulțit alergătoarele. În modul acesta nu le scapă nimeni și nici nu așteaptă prea mult. În afară de aceasta, încă un fapt semnificativ. Proprietarii acestor mori stăpânesc și instalații întregi. N. M. Albulescu are singur o moară cu patru alergătoare, C. D. Negrea cu două, perfecționate, Gr. Loghie cu trei și D. Lepăduș cu una. În plus, trei din aceste mori au angajat și salariați, ceea ce denotă o vădită superioritate a lor ca organizație, față de celelalte mori. Acest lucru a fost remarcat și de proprietarii morilor din centrul satului. Iată ce spune unul din ei, V. V. Z.

Popescu: « Nu prea vine lume, ca la morile celelalte. Nu's prea văzute; sunt multe în lături, astea vin cam la mijloc ». La fel vorbește I. I. Lepăduș: « Nu iau decât un bănicior pe lună vamă. Poate că n'are poziție nici bună. O ocolesc oamenii. Mai la vale sunt mori, mai la deal sunt, aici e loc stingher ». (Fișe de I. Samarineanu).

Acest mod de a vedeă, care rezultă dintr'un concurs de fapte, precum și interpretarea dată de morarii dela mijlocul satului, nu-i permit totuș de proprietarii mărginași, cari dau o altă explicație bunului mers al întreprinderilor lor. Cu bună sau cu rea credință? Nu ne putem pronunța.

Așa spre exemplu, N. M. Albulescu susține că venitul său ridicat provine din faptul că el ia vamă puțină. Alții iau un căpeț la doi băniciori. El ia însă un căpeț pentru orice povară, adusă în spinare, fie ea de un bănicior, fie de patru, iar la povara cu calul, două căpețe, chiar dacă ar aduce 200 kg. Grigore Loghie susține aproape aceeaș idee: « Nu luăm vamă multă, pentru că ne pleacă mușterii și se duce la altă moară ». El ia un căpeț vamă la trei băniciori pe când alții iau un căpeț la un bănicior și de aceea moara sa are continuu de lucru. Puțin deosebită este explicația pe care o dă administratorul morii lui C. D. Negrea: « Venitul mai mare al morii, spune el, se datorește stăruinței pe care o depun. Dacă vine cineva să macine și nu găsește pe nimeni la moară ca să o pună în mișcare, nu poate aștepta omul o zi întreagă pentru un bănicior și să-și piardă de lucru. Dacă vine cineva e servit repede și i se macină bine, vine totdeauna ».

Consecința imediată a acestui fapt are o importanță capitală în ce privește celelalte mori. Cele patru din ele privilegiate economiceste, decid de soarta celor mai mici, silindu-le să ia (dacă n'au avut), sau să-și mențină o anumită formă de organizare. In ce mod? Ingreuindu-le regimul. In adevăr, conducându-se de venitul realizat de acestea, fiscal creind un singur tip de mori, a impus toate instalațiile la aceleași sume. A considerat ca normal venitul de 6.000 lei, fie că eră din prima categorie moara respectivă, fie că eră din a doua și a calculat la el impozitul. Fiscal n'a făcut nici o distincție în ce privește numărul de alergătoare, așa încât în aceeaș sumă plătește și cel cu patru alergătoare și cel cu una singură. Desigur că aceasta nu va leza pe proprietarii morilor privilegiate prin așezarea lor. Calculul făcut morii lui D. Lepăduș confirmă afirmația. Inmulțind numărul celor 150 băniciori luați ca vamă anual cu 100, prețul unui bănicior de boabe din acel timp, rezultă un venit brut de 15.000 lei anual. Din acesta se scade:

720	lei	patentă	la	4.000	lei	venit;
501	»	impozit	pe	cifra	afacerii;	
200	»	prestația	(cinci	la	sută	din 4.000);
3.000	»	salariul	și	îmbrăcăminte	morarului;	
2.000	»	mâncarea	morarului;			
350	»	pentru	gaz	de	iluminat;	
1.200	»	pentru	lemn	arse	iarna	
1.600	»	diverse	reparații.			

Total 9.571 lei.

Rezultă deci un beneficiu net de 5.429 lei. Nu acelaș lucru se întâmplă cu ceilalți, cari au venit de 5 băniciori vamă anual (5.000 lei) și plătesc în schimb 1.200 lei impozite către Stat. Acest fapt se găsește consemnat în cele mai multe fișe culese. Iată cum se exprimă proprietara Maria V. Popescu: « Mai bine ar face oamenii să le dărâme și morile și pivele că mai mult pierd cu ele decât câștigă. Sunt dările prea mari, d-le ». Iar Maria Rușeț: « Nu face vama cât îs dările către Stat. (Fișă de Paula Gusty) ».

Astfel de declarații se întâlnesc în toate părțile. Cum au reacționat oamenii față de această stare de fapt? Unii dintre ei au distrus morile. Așa au făcut o parte dintre proprietarii dela moara Hotobocilor, cari și-au distrus alergătoarea lor; așa au făcut proprietarii dela moara lui V. V. Z. Popescu. Alții, și dintre aceștia sunt mulți, au menținut instalația, dar s'au asociat spre a suportă greutățile. Astfel e moara lui David Popescu. Acesta făcea următorul calcul: măcinând numai pentru el, ar da vamă 100 căpețe a 4 lei, ceea ce face patru sute lei. Taxa toată e de 704 lei, deci mai mult decât economisești. Asociind pe N. Popescu, nu mai plătește decât pe jumătate (350 lei), realizând astfel și o economie de 50 lei din propriul său material de consumație.

6. Dealtfel procedeul acesta nu este o pornire nouă. Din cele 13 clădiri cu 32 alergătoare, abia 5 clădiri cu 11 alergătoare sunt stăpânite individual. Restul de 8 clădiri cu 22 alergătoare sunt stăpânite colectiv cu drepturi în proporțiile arătate mai sus. Dar o bună parte din acestea sunt stăpânite astfel, datorită moștenirii. Prin urmare două sunt cauzele stăpânirii colective a morilor din Runcu: 1. Moștenirea; 2. Convenția. Prin faptul morții unui proprietar, care lasă în urmă-i mai mulți moștenitori, aceștia rămân coproprietari asupra bunului moștenit. Dacă unul dintre ei își vinde partea sau moare, lasă mai mulți succesori coproprietari, proprietari de drepturi micșorate. Convenția, a doua cauză de stăpânire colectivă, îmbracă forma tovărășiei. Aci fiecare a pus câte ceva: fie mijloace de construcție, fie că unul a pus clădirea și altul terenul. Avantagiile care decurg de aci, sunt nu numai acelea referitoare la suportarea taxelor, ci și altele de ordin moral.

Cum se exercită folosința drepturilor abstracte de către proprietarii respectivi ai morilor din Runcu? Reproducem, pentru ilustrare, un fragment dintr'o fișă, în care sunt trecute drepturile respective cu folosința lor: « dintr'o clădire cu patru alergătoare, stăpânesc:

- Alerg. 1. Maria Stanciu $\frac{3}{4}$ și Gr. Rușeț $\frac{1}{4}$, folos.: primul 3 săpt., sec. 1.
- Alerg. 2. C. Aribășoiu $\frac{3}{4}$, D. B. Staicu $\frac{1}{4}$, folos.: primul 3 săpt., sec.
- Alerg. 3. Dinu C. Smeu, $\frac{7}{8}$, Maria Popescu $\frac{1}{8}$, folos.: primul 7 zile, sec. 1 zi.
- Alerg. 4. V. Aribășoiu $\frac{1}{2}$, Ana Aribășoiu $\frac{1}{2}$, folos.: primul 2 săpt., sec. 2 săpt.

Există prin urmare, mai întâi forma cea mai simplă, cazul cu mai mulți proprietari, stăpânitori sub acelaș acoperiș ai unei alergătoare. Fiecare proprietar se folosește de pietrele sale și tot ceea ce se macină la pietrele lui, îi revine sie-și. Coproprietatea se mărginește în acest caz numai asupra clădirii în care sunt încorporate pietrele și asupra instalațiilor lor: erugă, jghiaburi, etc. Ca obligații corespunzătoare, se face plata taxelor către fisc în mod proporțional, știut fiind, că

impunerea este făcută asupra clădirii. Pot să existe apoi, moduri de stăpânire inegale: un proprietar să aibă două-trei alergătoare și altul una singură. Cazul cel mai complex este acela în care patru-cinci proprietari stăpânesc o singură alergătoare sau mai multe, cu drepturi inegale, de exemplu: unul să stăpânească o pătrime, iar altul $\frac{3}{4}$. Practic aceste drepturi se exercită fie sub formă concomitentă, simultană, fie succesivă. Când sunt doi proprietari, fiecare pe câte o alergătoare ce funcționează continuu, clientul pune în coșul care vrea, iar proprietarul respectiv ridică vama. Lucrurile se complică atunci când pe aceeași pereche de pietre, proprietarii au drepturi egale, a) stăpânește $\frac{1}{2}$, iar b) $\frac{1}{2}$. În acest caz unul din ei se folosește o săptămână sau o lună, iar celălalt săptămâna următoare sau luna următoare. În acest timp numai el stă la moară și-i primește vama. Exemplul 2. Când drepturile sunt inegale, unul având o pătrime, iar altul trei pătrimi. În acest caz unul se folosește o săptămână sau o lună, iar celălalt trei săptămâni sau trei luni. Un caz și mai interesant l-am întâlnit la moara Aribășoiu cu două alergătoare. Din 12 luni ale anului, timp de 8 luni o piatră este folosită de un proprietar, iar cealaltă de doi, aceștia câte o săptămână fiecare, o folosesc alternativ. Restul de patru luni proprietarul primei pietre se retrage, lăsându-le în folosința celor doi din urmă și prima piatră a lui. Aceștia, de aci înainte, folosesc patru luni ambele pietre, câte o săptămână fiecare alternativ. Raporturile cu clienții, când sunt mai mulți proprietari, ce folosesc succesiv câte o alergătoare, sunt loiale și nu duc la conflicte; faptul că mușterii alege pe unul nu pe altul, nu supără pe celălalt. V. V. Z. Popescu definește astfel situația: «după cum stăruie fiecare. Dacă unul se găsește în drum, ia pe omul ce vine cu carul și-l duce la piatra lui».

7. Din cele ce preced se pot deduce următoarele:

Industria morăritului în satul Runcu se găsește într-o stare de tranziție. Ea n'a devenit decât într-o mică măsură autonomă, în cea mai mare parte fiind industrie domestică. Cuvântul domestic trebuie luat în sens larg, de gospodărie autarhică. Multe mori din sat păstrează acest caracter de a fi o anexă a gospodăriei. Și este așa de accentuată această tendință, de a stăpâni instrumentul transformator al cerealelor pentru nevoi proprii, încât și aceia cari n'au posibilitatea să întrețină singuri o întreprindere în întregime, caută să dobândească totuși drepturi de coproprietate cu părți de folosință în comun, colective.

Trecerea dela stăpânirea strict individuală a morii, care o atașă complet de gospodărie, spre forma satească autonomă, s'a făcut datorită descendenței, ramificației neamului în familii de urmași, rudenii. Aceasta, bineînțeles, numai în parte. Moara din Runcu este un bun al neamului, al rudelor. Aceasta nu numai în sens de stăpânire, ci și de folosință, iar în sens economic, de sferă a afacerilor, a operațiilor. Cercul consumatorilor, al acelor ce exercită cererea este restrâns la grupul de rude, care întrunește această dublă calitate; membrii sunt și întreprinzători și cumpărători de bunuri la propria lor întreprindere în același timp. Acest mod de organizare prezintă o superioritate economică, pe care o întâlnim și în cooperatie, bazată pe riscul și avantajul comun. Dar, pe când în primul caz avem de-a face cu o organizație căutată, voită, cu o creație rațional contractualistă, în al doilea caz, ea s'a dezvoltat în mod firesc, organic. Am putea denumi acest

sistem: o cooperatie naturală. El a funcționat normal și cu succes. S'a înrădăcinat și s'a menținut înfruntând toate greutățile. Și, lucru interesant, modul de organizare și folosință colectivă pe bază de rudenii în industria morăritului, s'a extins, s'a generalizat prin imitație și sub presiunea greutăților în tot Runcu. Spre a nu lăsa neutilizat mediul natural, apa, întreprinzătorii ulteriori s'au organizat convențional tot sub formă colectivă prin asociații. În starea actuală morăritul în Runc tinde, sub presiunea a doi factori externi, să-și piardă încetul cu încetul caracterul său domestic cooperatist, îndreptându-se spre un regim capitalist. Care sunt acești factori?

În primul rând, unul de ordin economic: concurența. Procesul de concurență, pe care-l exercită câțiva dintre morari, C. D. Negrea, Gr. Loghie, e destul de accentuat. Primul a organizat moara pe bază mecanică, cu mașinism superior ca perfecție, introducând transformarea mișcării prin transmisiune. Capacitatea de producție crește și calitatea deasemeni. Al doilea factor este de ordin politic-fiscal. Impozitele și taxele mari, la care au fost impuse morile din Runcu, fără nici o distincție, vor silii pe proprietarii din mijlocul satului, fără clientelă, să-și distrugă instalațiile, călcând și peste sentimentul tradițional și peste interesul domestic; singurele pivoturi care le mai conservă în prezent. E de prevăzut că procesul va avea totuși o lungă durată.